

УДК 336.647/ 648:334.722.1

Ломачинська І. А.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті досліджено світовий досвід фінансового забезпечення розвитку суб'єктів малого бізнесу. Проаналізовано структуру фінансових ресурсів малих підприємств в Україні, виявлено проблеми їх фінансового забезпечення та запропоновані заходи щодо комплексної державної політики з удосконалення механізмів фінансування вітчизняних підприємств малого бізнесу.

Ключові слова: малий бізнес, фінансове забезпечення, фінансування малого бізнесу, фінансовий механізм, фінансова інфраструктура розвитку малого бізнесу.

В умовах ринкової економіки малий бізнес (МБ) відіграє важливу роль у зростанні добробуту населення, вирішенні соціально-економічних проблем країни. На сьогоднішній день лише в США зареєстровано понад 27,5 млн. малих компаній, щорічно ще реєструється понад 650 тисяч [1]. Кожна третя американська сім'я зайнята у малому бізнесі, який в цілому забезпечує робочими місцями більше половини працездатного населення США, 1/3 ВВП країни, 1/4 її зовнішньоекономічної діяльності. В країнах ЄС в приватному підприємстві залучено 87 зі 100 жителів, вклад малих і середніх підприємств (МСП) у ВВП – 50-60%, кількість МСП на 100 жителів досягає 40 одиниць. [2] Більшість країн ЄС вважають сьогодні малі підприємства основою їх економіки, центрами впровадження інновацій. Так, в Німеччині взагалі це сектор економіки, який найбільш динамічно розвивається.

В Україні вклад малого бізнесу у ВВП досягає лише 15% [3], в той час як на МСП працює більш ніж 60% зайнятих в економіці країни, а їх кількість перевищує 90% загальної кількості зареєстрованих [4]. Це демонструє вкрай низьку роль та ефективність малого підприємництва у вітчизняній економіці, що також засвідчено рейтингами Світового банку, який включив нашу країну у список країн з найменш розвиненим малим бізнесом. Серед причин такого стану можна відзначити нерозвиненість нормативно-правової бази та низький рівень її виконання, несприятливе бізнес-середовище, бюрократію й корупцію, несформоване суспільне ставлення до ролі МСП, низька інноваційна активність, фінансові обмеження розвитку тощо. Щодо останнього, то державні програми з допомоги МСП нестабільні внаслідок стійкого дефіциту бюджету; участь недержавних організацій у стимулюванні малого підприємництва мінімальна, кредитні ресурси дорогі (на кінець 2012 р. середня вартість мікрокредитування для підприємців перевищила 27% [5]).

Проблема формування джерел фінансового забезпечення малого бізнесу заслуговує особливої уваги у спеціальній літературі. Значний вклад

у висвітлення різних теоретичних і практичних аспектів даного питання внесли такі вітчизняні економісти-фінансисти, як П. Ю. Буряк, М. Д. Білик, О. М. Біломістний, З. С. Варналій, О. В. Крохмаль, М. І. Крупка, Я. П. Онищук, С. К. Реверчук, Р. А. Слав'юк й інші. Разом з тим, віддаючи належне розробкам усіх авторів, зазначимо, що питання удосконалення механізму фінансового забезпечення малих підприємств потребує подальшого дослідження, особливо в частині пошуку альтернативних шляхів залучення фінансових ресурсів.

В контексті вищезазначеного метою статті визначимо обґрунтування засад фінансового забезпечення малого підприємництва у сучасних умовах розвитку економіки України. У свою чергу вибір ефективних механізмів фінансування та їх практичне впровадження дозволить активізувати конкуренцію й інноваційний розвиток національної економіки, підвищити самозайнятість населення та рівень його доходів, створити умови для активізації ділової активності, що, в цілому, є необхідним у контексті створення умов стійкого соціально-економічного розвитку в посткризовий період.

Світовий досвід демонструє, що на етапі створення малої компанії, наприклад в США, основним джерелом фінансування розвитку є власні кошти і лише 10% використовують запозичення. Разом з тим уряд США реалізує спеціальні програми щодо розширення фінансування розвитку таких суб'єктів, що значно збільшує частку залучених коштів у структурі фінансування малого підприємництва. Так, створена у 1953 р. Адміністрація по справам малого бізнесу США (АМБ) надає, окрім консалтингових послуг, матеріальну допомогу – гарантію (програма «7а»), кредит або позику (програма «504») фірмам, власниками яких є ветерани збройних сил або представники національних меншин, а також тим підприємствам, які розташовані в регіонах з високим рівнем безробіття. Крім того, АМБ гарантує позики малим компаніям, зайнятим в нано- та біотехнологіях, у розробках нових альтернативних джерел енергії, IT-технологій, у вивченні ДНК, у розмірі до 100 тис. дол. США на строк до 8 років без сплати відсотків (або мінімальні 3-4% річних). Важливим стимулом розвитку МП є участь у 26% державних закупівель, щорічний розмір яких перевищує 700 млрд. дол. США. Також, крупні підприємства зобов'язані до 20% оборонних замовлень розміщати саме в малому підприємстві. [2]

В 2010-2012 рр. з метою відновлення економіки після кризи джерела фінансування для малого бізнесу в США розширились, зокрема, за рахунок зниження податків й соціальних платежів, впровадження додаткових пільг (Hire Act); Експортно-імпорتنний банк США розширив кредитування участі МП у зовнішній торгівлі; прийняття програми стимулювання участі інвестиційних фондів у допомозі малому бізнесу залучило 330 компаній, збільшило їх інвестиційний капітал на 17 млрд. дол. США й розширило кредити малому бізнесу на 23%; Федеральний уряд створив спеціальний фонд для кредитування МП в обсязі 30 млрд. дол. США. Разом з тим, значна допомога у розвитку бізнесу надається й на рівні штатів, муніципалітетів, які створили спеціальні кредитні резерви.

Політика підтримки малого бізнесу в Європі здійснюється через діяльність держав і через спеціальні програми, які реалізуються під егідою ЄС. Фінансування заходів із підтримки малого бізнесу здійснюється зі Структурних фондів Євросоюзу, зокрема з Фонду регіонального розвитку, Соціального фонду. На рівні держав фінансова допомога забезпечується значними податковими пільгами в перші роки функціонування, кредитами на пільгових умовах суб'єктам, орієнтованим на інноваційну діяльність, охорону довкілля і екологічні проекти, функціонуючим у відсталих регіонах, підприємствам з високою соціальною значимістю. Слід відзначити значний вклад уряду країн у фінансову підтримку організацій, фондів, що допомагають розвитку малого підприємництва. Ці фонди поділяють на товариства спільного інвестування й товариства спільного гарантування. Активну роль у фінансовому розвитку МСП також відіграють національні Торгівельно-промислові палати, Асоціації малого бізнесу.

Прикладом особливої ролі малого підприємництва у розвитку та відновлення національної економіки є Японія, де малий бізнес забезпечує біля 40% промислового виробництва. Такі результати вдалося досягнути завдяки значній допомозі уряду, зокрема впровадженню спеціального оподаткування для окремих видів діяльності; створенню Корпорації страхування МСБ, асоціації гарантування кредитів; наданню пільгових кредитів, гарантій, субсидій підприємствам на модернізацію та удосконалення виробництва, реалізацію спільних проектів з університетами, інститутами щодо нових розробок, розвиток легкої і харчової промисловості, розробку нових продуктів і нових технологій, створення нових підприємств у відсталих регіонах. Крім того, уряд забезпечує фінансування консультативно-інформаційної підтримки малого бізнесу, підготовки кадрів.

Отже, досвід розвинених країн свідчить, що джерела фінансування розвитку малого підприємництва поділяються на власні й залучені. До власних можна віднести прибуток й амортизацію, до залучених кошти фінансово-кредитної сфери, державна допомога, ресурси вітчизняних і міжнародних фондів й організацій, кошти приватних осіб. Враховуючи, що рівень прибутковості, фондоозброєння малого підприємництва відносно невисокі, можна стверджувати, що вирішальну роль у розвитку цих суб'єктів відіграють саме залучені кошти (понад 60%). В той же час фінансово-кредитна сфера розглядає фінансування малих компаній як інвестування з високими витратами, високими ризиками. Отже, можна узагальнити, що в будь-якій економіці розвиток малого підприємництва без державної допомоги не представляється можливим. Однак важливим при цьому є необхідність забезпечити стимули до активного ефективного інноваційного розвитку малих компаній. Це потребує створення відповідних умов щодо формування ефективного фінансового механізму як методологічної, методичної, організаційної будову фінансових відносин усередині та зовні підприємств.

Структурно фінансовий механізм малих підприємств можна визначити як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених форм, методів, інструментів, важелів дотримання відповідних пропорцій у русі фінансо-

вих потоків по фазах циклу кругообігу фінансових ресурсів (формування, розподілу, використання) у відповідності до законодавчого, нормативного, інформаційного, аналітичного, кадрового забезпечення з метою забезпечення стійкого зростання (прибутку, власного капіталу, оборотних коштів, частки ринку) в поточному та перспективному періодах. В контексті цього основними методами у структурі фінансового механізму малого підприємства можна визначити планування, самофінансування, кредитування, інвестування, лізинг, оподаткування, венчурне фінансування, франчайзинг, страхування, ціноутворення тощо. Однак дія цих методів та набір важелів для суб'єктів малого бізнесу визначаються рядом особливостей: по-перше, здатність до самофінансування малих підприємств є невисокою (обмежена можливість залучення додаткового капіталу власників, незначна частка основного капіталу, вкрай обмежена здатність до реінвестиції прибутку, нездатність залучати капітал на ринку цінних паперів); по-друге, низький рівень прогнозованості фінансово-господарської діяльності й відсутність/ або низька якість довгострокового планування обумовлюють невисоку інвестиційну привабливість таких суб'єктів та високі фінансові ризики функціонування; по-третє, обмежений набір інструментів мінімізації ризиків (страхування); по-четверте, висока оборотність капіталу й висока залежність поточної діяльності від оборотного капіталу; по-п'яте, високий рівень конкуренції, загрози банкрутства, бар'єри щодо ресурсного забезпечення обумовлюють високі витрати та відносно невисоку прибутковість; по-шосте, нездатність забезпечувати самостійну розробку інноваційних продуктів, нових технологій.

Отже, активізація дії фінансового механізму малих підприємств в контексті забезпечення зростання їх ролі в ВВП, НД, потребують спеціальних заходів щодо розширення інструментарію цього механізму, що можливо лише за рахунок комплексу заходів державної підтримки. Саме останні обумовлюють формування фінансової інфраструктури, яка по суті визначає ті схеми фінансування малого бізнесу, які стають традиційними для тієї чи іншої національної економічної системи. Так, на сьогоднішній день у світовій практиці малого підприємництва сформувалися дві основні моделі фінансування – американська і німецька. Відповідно американській основною формою фінансування є пряма підтримка безпосередньо малих підприємств за рахунок державних коштів і незалежне співіснування державного і приватного фінансування малого бізнесу. В той же час в основі німецької системи передбачено переважно державне фінансування приватних фінансових інститутів, зокрема, венчурних, що здійснюють кредитування малого бізнесу, опора на міжнародні фінансові організації.

Аналіз структури джерел фінансування діяльності малих підприємств в Україні демонструє вкрай низький рівень залученого капіталу. Так, в структурі капіталу вітчизняних малих підприємств власні джерела становлять понад 60%, за рахунок банківського кредитування забезпечується не більше, ніж 16%, державне фінансування становить лише 6% [6]. За деякими оцінками потреби малого бізнесу у запозичених коштах забез-

печується лише на 17-20% [7]. Питома вага кредитів, наданих суб'єктам малого підприємництва, в загальному кредитному портфелі комерційних банків на протязі останніх десяти-дванадцяти років не перевищувала 14% [6], а рівень мікrokредитування, який по-суті є основним зовнішнім джерелом фінансування традиційних малих підприємств, значно менший. В той же час можна відзначити відносно активну участь у фінансовій підтримці вітчизняного малого і середнього підприємництва міжнародних фінансових організацій, зокрема ЄБРР, МФК, НЕФКО, KfW. Такі джерела як лізинг, факторинг, форфейтинг, поширені, як правило, у фінансуванні МСБ у розвинених країнах, нашими підприємствами не використовуються або використовують обмежено. Держава на сьогодні хоч і приймає участь у підтримці розвитку малого підприємництва, але заходи поки не носять комплексного і системного характеру. В результаті інфраструктура фінансового розвитку малих підприємств формується вкрай повільно.

Недосконалість системи фінансового забезпечення МП також підтверджується спеціальними дослідженнями. Так, опитування [8] демонструють, що найважливішими проблемами розвитку МБ в Україні є високі нарахування на ФОП (89% опитаних), процедура податкового адміністрування (79%), види і ставки податку (65%), неналежне виконання законодавства державними і місцевими органами влади (50%), корупція (49%). В той же час негативний вплив на господарську діяльність МБ недостатнього доступу до кредитних ресурсів визнають лише 25% опитаних, і 34% опитаних відзначають лише частково негативний вплив. Лише 15% опитаних МП брало участь у 2011 р. у державних закупівлях, при цьому усі підприємства (100%) звертають увагу на високу корупцію, відсутність конкурентних засад, свідоме формування умов процедури закупівель під конкретних суб'єктів, афільованих з органами влади. Ситуація погіршується тим, що представники МБ поки не готові вирішувати проблеми без допомоги держави: ідею, що соморегулювання (асоціації малого бізнесу) є обов'язковим для МП, підтримують повністю 7% опитаних і 36% підтримують переважно, а впевнені в тому, що мають інструменти впливу щодо вирішення власних бізнесових проблем на державну/ місцеву владу в повній мірі 4% / 10% і переважно відповідно 41% / 28% опитаних.

Отже, враховуючи стан національної економіки та соціальної сфери в посткризовий період, удосконалення системи державної підтримки малого підприємництва, зокрема за рахунок заходів щодо оптимізації механізму фінансового забезпечення, представляється вкрай важливим. В контексті цього вирішальним є розробка і реалізація комплексу заходів по трьом напрямкам державної підтримки МСП в Україні: організаційно-структурному, фінансово-податковому і майновому. В рамках першого напрямку уваги потребує подальше вдосконалення єдиних, прозорих механізмів, процедур реєстрації та діяльності суб'єктів МБ, їх державної фінансової підтримки, діяльності вже створених інститутів фінансової підтримки розвитку МП; сприяння розвитку співпраці малого і крупного бізнесу, зокрема шляхом підтримки доброякісної конкуренції, поши-

ренням франчайзингу, субпідряду, лізингу, обов'язковим залученням великими підприємствами малих при державних закупівлях; розвиток консалтингової, інформаційної, аудиторської допомоги та підвищення фінансово-економічної грамотності підприємців; розширення залучення у систему фінансової інфраструктури міжнародних організацій та недержавних організацій допомоги малому бізнесу. Розвиток фінансово-податкової підтримки державою МБ потребує, перш за все, вирішення протиріч щодо застосування спрощеної системи оподаткування, обов'язкового пенсійного і соціального страхування. Також важливим є активне залучення у систему державних закупівель; пільгове кредитування, додаткові податкові (канікули, кредити) та митні пільги у відповідності до чітко визначеного цільового призначення фінансової підтримки, зокрема щодо розробки й впровадження інновацій, модернізації, розвитку депресивних регіонів або окремих видів діяльності; розширення участі місцевих органів влади у фінансовій підтримці суб'єктів МБ; стимулювання учасників фінансового ринку, зокрема комерційних банків, страхових і лізингових компаній, венчурних фондів, у кредитуванні і страхуванні МП. На даному етапі розвитку вітчизняної економіки вкрай важливим є удосконалення майнової підтримки фінансового розвитку суб'єктів малого підприємництва, що неможливо без надання першочерговості при оренді приміщень, обладнань державної власності; забезпечення пільгових умов фінансовим інститутами, які працюють з такими підприємствами; гарантій по кредитах за рахунок державного майна; інноваційної підтримки.

Отже, визнаючи важливу роль малого і середнього підприємництва у сучасній економіці України, слід констатувати, що його структура фінансування неоптимальна: переважною формою фінансування є самофінансування, в той час як саме залучені джерела повинні забезпечувати ефективний розвиток МП. Доступність цих джерел для МБ на сучасному етапі обмежена в результаті відсутності ефективної державної регуляторної політики та інфраструктури фінансової підтримки МП. Відповідно реалізація комплексної системи заходів щодо удосконалення системи державної підтримки малого підприємництва дозволить удосконалити механізми фінансування останнього, що, у свою чергу, розширить джерела фінансування, підвищить ефективність використання фінансових ресурсів, активізує розвиток МБ в цілому. Це підвищує роль таких альтернативних джерел фінансового розвитку вітчизняних МП як лізинг, форфейтинг, венчурне фінансування.

Список літератури:

1. Финк Т. А. Малый и средний бизнес: зарубежный опыт развития / Т. А. Финк // Молодой ученый. – 2012. – № 4. – С. 177-181.
2. Малый бизнес: шокирующее сравнение Запада с Россией и Украиной // Биржевой лидер. – 4.01.2011.
3. Перемот А. Малый бизнес в Украине: «чужой» против «хищников». / А. Перемот // УРА-Информ. Донбасс. – 20.05.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ura.dn.ua/20.05.2012/124979.html>.
4. Орлова В. Актуальные вопросы развития малого бизнеса Украины в условиях улучшенного налогового сервиса : материалы межд. конф. «International conference on Eurasian economies» / В. Орлова. – СПб, 2012. – С. 539-541.

5. Ярмак О. Аналитический отчет о рынке кредитования малого и среднего бизнеса в банках Украины за октябрь 2012 года / О. Ярмак [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.prostobankir.com.ua/korporativnyy_biznes/analitika/analiticheskiy_otchet_o_rynke_kreditovaniya_malogo_i_srednego_biznesa_v_bankah_ukrainy_za_oktyabr_2012_goda.
6. Маргинюк Л. А. Сучасний стан фінансового забезпечення малого бізнесу в Україні / Л. А. Маргинюк // Конкурентний розвиток підприємництва в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 136-141.
7. Смерчинська Н. М. Кредитування суб'єктів малого підприємництва в Україні. / Смерчинська Н. М., Харинюк Д. О. // 6.12.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nauka.kushnir.mk.ua/?p=56352>.
8. Зелена книга малого бізнесу України – 2012 / Д. В. Ляпін, В. І. Дубровський, О. М. Піщуліна, О. П. Продан. – К. : Інститут власності і свободи, 2012. – 124 с.

Ломачинская И. А.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

ФОРМИРОВАНИЕ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУБЪЕКТОВ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Резюме

В статье рассмотрен мировой опыт финансового обеспечения развития малого бизнеса. Проведен анализ структуры финансовых ресурсов малых предприятий в Украине, выявлены проблемы их финансового обеспечения и предложены мероприятия в рамках комплексной государственной политики по совершенствованию механизмов финансирования отечественных предприятий малого бизнеса.

Ключевые слова: малый бизнес, финансовое обеспечение, финансирование малого бизнеса, финансовый механизм, финансовая инфраструктура развития малого бизнеса.

Lomachinskaya I. A.

Odessa I.I. Mechnikov National University

THE FORMATION OF SOURCES FINANCIAL PROVISION SMALL BUSINESS

Summary

The article considers the global experience of financial provision small businesses. The analysis of the structure of financial resources of small businesses in Ukraine, identified funding problems, proposed activities the government to improve the mechanisms of financing local small businesses.

Key words: small business, financial provision, financing for small business, financial mechanism, financial infrastructure development of small business.